

59. ARTURA OZOLA DIENAS KONFERENCE LATVIJAS UNIVERSITĀTES HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTĒ

2024. gada 19. aprīlī LU Humanitāro zinātņu fakultātē notika 59. starptautiskā Artura Ozola dienas zinātniskā konference „Baltu valodu sistēmas elementu dažādība un likumsakarības“, kurā kuplā skaitā piedalījās Latvijas un Lietuvas valodnieki no Rīgas, Liepājas, Viļņas, Kauņas un Klaipēdas. Programma bija saturiski daudzveidīga, nolasīti 26 referāti par valodniecības vēstures, leksikoloģijas, sociolingvistikas, terminoloģijas, gramatikas, areālās lingvistikas, fonētikas un fonoloģijas, kā arī valodas politikas problēmām. Tēmas tika aplūkotas gan no sinhronijas, gan diahronijas viedokļa.

Pirmajā plenārsēdē izskanēja trīs referāti. Viļņas Universitātes profesore **Vilma Zubaitiene** (*Zubaitienē*) priekšlasījumā „Adalbertas Bezenbergeris ir lietuvių kalba“ (Adalberts Becenbergers un lietuviešu valoda) pievērsās kādreizējā Kēnigsbergas Universitātes profesora ieguldījumam lietuviešu valodas pētniecībā. **Pēteris Vanags** referātā „Ārējo faktoru ietekme valodas pārmaiņu procesos: no leksēmas *kolektīvs* vēstures latviešu valodā“ aplūkoja vārda *kolektīvs* ienākšanu latviešu valodā 19. gs. beigās un tā gramatiskās un leksiskās nozīmes maiņu 20. gs. sabiedriski politisko notikumu ietekmē. Savukārt ilggadējā LU docētāja **Dzintra Paegle** nolasīja referātu „Dažas piezīmes par J. T. Bērenta *Tā Dieva kalpa Martiņa Lutera Mazo katķismi* (1852)“, kurā sniedza ieskatu kādreizējā Suntažu draudzes mācītāja grāmatā, analizējot gan tās saturu, gan valodu.

Rīta plenārsēdei sekoja paralēlo tematisko sekciju darbs. Pirmās sēdes referāti bija veltīti mūsdienu valodas problēmām. **Justīne Bondare** referātā „English loanwords in adolescent language: results from the *Youth Language Tour*“ (Aizguvumi no angļu valodas pusaudžu valodā: *Jauņiešu valodas tūres rezultāti*) pievērsās ļoti aktuālajai

angļu valodas ietekmes problēmai un jauniešu attieksmei pret to. Savukārt **Veslava Sidaravičiene** (*Sidaravičienē*, „Vilniaus jaunimo (g. 1989–1998 m.) šnekamosios kalbos urbanoniminē kompetencija“) analizēja 1989.–1998. g. dzimušo Viļņas iedzīvotāju urbanonīmisko kompetenci, skaidrojot, cik un kādus neoficiālus Viļņas vietvārdus jaunieši pazīst un lieto savā ikdienā, kā tie saistīti ar cilvēku pašidentifikāciju un mentalitāti. **Lina Inčuraite-Noreikiene** (*Inčuraitē-Noreikienē*) referātā „Availability and unavailability in the derivation of personal and agent nouns with borrowed roots in contemporary Lithuanian“ (Personu apzīmējumu un darītājvārdu atvasināšanas iespējamība/neiespējamība no aizgūtām saknēm mūsdienu lietuviešu valodā), balstoties uz mūsdienu lietuviešu valodas korpusa materiāliem, iztīrāja, kādi no aizguvumiem atvasinātu personu apzīmējumu un darītājvārdu darināšanas modeļi lietuviešu valodā ir aktuāli un kāda ir to savstarpējā konkurence.

Paralēlajā sekcijā trīs lietuviešu valodnieces referēja par terminoloģijas jautājumiem. **Aušra Rimkute-Ganusauskiene** (*Rimkutē-Ganusauskienē*) referātā „Antroponiminiai aprangos terminai“ (Antroponīmiskie apģērbu termini) aplūkoja eponīmiskos lietuviešu terminus vārdnīcā „Aiškinamasis aprangos terminų žodynas“ (2014). Tajā ir ap 60 jeb 1,01 % šādas cilmes terminu. No tiem 44 % ir antroponīmiska, bet 42 % – toponīmiska izcelsme. **Palmira Zemlevičūte** (*Zemlevičiūtē*) referātā „Nevienareikšmīai terminai XIX a. pab. – XX a. pr. populāriamuosiuose medicinos raštuose“ (Neviennozīmīgi termini 19. gs. beigū – 20. gs. sākuma populārajos medicīnas rakstos) prezentēja pētījumu par vēsturiskiem lietuviešu medicīnas terminiem. Pētījums parādīja, ka šādu terminu aplūkotajos 98 tekstos ir samērā maz – tikai 11, tie lielākoties ir tautas valodas vārdi, kas rakstos izmantoti vairākās nozīmēs. **Asta Mitkevičiene** (*Mitkevičienē*) referātā „Terminų sinonimija: trumpinimas, ilginimas, pakeitimas“ (Terminu sinonīmija: saīsināšana, pagarināšana, nomaiņa) analizēja terminu sinonīmijas veidus. Divu terminu vārdnīcu izpēte ļāva autorei izvirzīt savu sinonīmijas veidošanās mehānismu klasifikāciju.

Pēc kafijas pauzes sekciju darbs turpinājās. Pirmās sekcijas uzmanības lokā bija areālās lingvistikas un dialektoloģijas problemātika. **Asta Balčūniene** (*Balčiūnienē*) nolasīja referātu „Veiksmāžodžio formų variantiškumas XXI a. rytų aukštaičių kupiškėnų publicistiniuose grafolektuose“ (Darbības vārdu formu variantums 21. gs. austrumaukštaišu Kupiškū izloksnes publicistikas grafolektos), aplūkojot divu autoru izloksnē rakstītus publicistikas tekstus, kā arī tajos saglabātās izloksnes verbu morfoloģijas iezīmes. Ļoti aktuālai problēmai savā referātā „Socioekonominių rodiklių reikšmė vietinių kalbos atmainų prognostikai“ (Sociālekonomisko rādītāju nozīme vietējo valodas paveidu prognozēšanā) pievērsās **Dangole Mikulēniene** (*Mikulēnienē*) un **Aids Gudaitis**. Viņu pētījumā sasaistītas iedzīvotāju ekonomiskās un demogrāfiskās situācijas izmaiņas ar valodas situācijas prognozēšanu. No situācijas analīzes izriet prognoze, ka nākotnē lietuviešu valodas varianti mainīsies un lielāku ietekmi var iegūt slāvu valodu kopienā lietotā lietuviešu valoda. **Daira Vēvere** referātā „Izlokšņu agrīno audioierakstu nozīmīgums mūsdienu pētījumiem: Kurzemes

lībisko izlokšņu piemērs“, balstoties 20. gs. sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados veikto audioierakstu salīdzinājumā ar jaunāko laiku ierakstiem, akcentēja izlokšņu pārmaiņas un ierakstu nozīmi to fiksēšanā. **Nijole Tomiene** (*Tuomienē*) savā referātā „Lietuvių kalbos ir vietinių slavų kalbų ilgalaikio kontakto rezultatas: gramatinių lituanizmų vartojimas lenkų kalboje“ (Lietuviešu valodas un vietējo slāvu valodu ilgstoša kontakta rezultāts: gramatisko lituānismu lietojums poļu valodā) parādīja, kā Lietuvas un Baltkrievijas robežareāla lietuviešu valodas salās runātajā poļu valodā ienākusi lietuviešu valodas gramatikas ietekme – poļu literārajai valodai neraksturīgs ģenitīva formu lietojums ar darbības vārdiem, kas pilnīgi atbilst lietuviešu valodas gramatikas sistēmai. Inovatīvu pētījumu par lingvistisko ainavu prezentēja **Agne Čepaitiene** (*Čepaitienē*) referātā „Kalbinis kraštovaizdis: Kauno rajono gatvėvardžiai“ (Lingvistiskā ainava: Kauņas rajona ielu nosaukumi). Kauņas rajona ielu nosaukumi raksturoti un analizēti pēc to vietējuma, kam piešķirta pakāpe (1–9). Pētījuma rezultāti rāda, ka no 25 rajona seņūnijām ielu nosaukumi 9 ir ar augstu vietējuma rādītāju, 11 – ar vidēju, bet 5 – ar zemu rādītāju. Referente arī dalījās pārdomās par šo rezultātu nozīmi vietējo valodas variantu ilgtspējas prognozēšanā. Vēsturiskai tēmai referātā „Kai kurios XVII–XVIII a. Kėdainių miestiečių pavardžių slavınimo ypatybės“ (Dažas 17.–18. gs. Ķėdaiņu iedzīvotāju uzvārdu slāviskošanas iezīmes) pievērsās **Alma Ragauskaitė** (*Ragauskaitē*). Viņa norādīja, ka personvārdu slāviskošana īpaši plaši ir redzama 18. gs. dokumentos, kad lietuviešu cilmes uzvārdiem pievienotas slāviskas izskaņas *-evič*, *-ovič*, kā arī darināti atvasinājumi ar slāvisko piedēkli *-sk-*. Nereti sastopami arī lietuvisku uzvārdu sakņu tulkojumi poļu valodā.

Otras sekcijas sēdē tika apspriesti fonētikas, fonoloģijas un akcentoloģijas jautājumi. **Sandra Lukšaitė-Ramoniene** (*Lukšaitė-Ramonienē*) un **Vītauts Rinkevičs** (*Rinkevičius*) savos referātos pievērsās lietuviešu valodas darbības vārdiem ar piedēkli *-uoti*. Pirmā runātāja analizēja šī tipa atvasinājumus no krāsu apzīmējošiem īpašības vārdiem lietuviešu izlokšnēs. Pētījums liecina, ka Lietuvas austrumu izlokšnēs raksturīgs piedēkļa uzsvars, bet uzsvars saknē – rietumu izlokšnēs. Turklāt arī šai gadījumā var izšķirt vairākus uzsvaru modeļus. Otrajā referātā uzmanība bija veltīta senākajam šī atvasinājuma tipa uzsvara modelim un tā attīstībai. Pēc referenta domām, sākotnēji atvasinājumi no vārdiem ar stabilu uzsvaru tikuši uzsvērti saknē, bet atvasinājumi no vārdiem ar mobilu uzsvaru – piedēklī. Vairāku faktoru ietekmē vēlāk sācis dominēt piedēkļa uzsvars. **Evalds Švāgeris** (*Švāgeris*) nolasīja referātu „Kalbos garsų varijavimą lemiantys faktoriai: naujesnės metodologinės prielaidos jų santykiams tirti“ (Valodas skaņu variāciju noteicošie faktori: jaunākās metodoloģiskās pieejas to attieksmju pētīšanai). Viņš norādīja, ka līdzšinējos skaņu variēšanās pētījumos galvenā uzmanība pievērsta dažādu faktoru identificēšanai, taču būtu nepieciešams sīkāk analizēt arī šo faktoru savstarpējo saistību un komplekso ietekmi šajā procesā. Līdzīgai tēmai savā referātā „Konkuruojančių faktorių poveikis balsių trukmei: instrumentis ir statistinis tyrimas“ (Konkurējošo faktoru ietekme uz patskaņu ilgumu: instrumentāls un statistisks pētījums) pievērsās arī **Jolita Urbanavičiene** (*Urbanavičienē*). Viņa

analizēja četrus faktoros, kas varētu ietekmēt patskaņu izrunas ilgumu, kā arī to savstarpējo ietekmi: diktori (runātāji), pozīcija, blakus esošie līdzskaņi un patskaņu kvalitāte. Pētījums parādīja, ka visspēcīgākā ietekme uz patskaņu izrunas ilgumu ir tieši subjektīvajam runātāja faktoram. **Inese Indričāne** un **Solveiga Čeirane** prezentēja „Latviešu valodas nebalsīgo un balsīgo troksneņu kvantitātes salīdzinājumu“. Pētījumā noskaidrots, ka pozīcijā starp īsu uzsvērtu un īsu neuzsvērtu patskaņi nebalsīgie troksneņi pagarinās salīdzinājumā ar pozīciju starp garu uzsvērtu un īsu neuzsvērtu patskaņi attiecībā 1,4–2,0 pret 1. Balsīgo troksneņu pagarinājums attiecīgajās pozīcijās ir ievērojami mazāks – 1,1–1,5 pret 1. Savukārt **Laura Paula Jansone**, **Anete Ozola**, **Odrija Ratfeldere** un **Edmunds Trumpa** savā kopreferātā „Dažas latviešu valodas prosodijas eksperimentālās izpētes problēmas un to risināšanas veidi“ parādīja, kā, izmantojot programmas *Praat* skriptus, kā arī to vizualizēšanu, iespējams dziļāk izpētīt dažādi intonēto zilbju kvalitatīvos parametrus un citas prosodijas parādības.

Pēcpusdienas plenārsēdē tika nolasīti vēl pieci referāti. **Dovile Tamulaitiene** (*Tamulaitienė*) priekšlasījumā „Lietuvių toponimų struktūrinė–gramatinė klasifikacija: diskutuoti atvejai“ (Lietuviešu toponīmu strukturāli gramatiskā klasifikācija: strīdīgi gadījumi), balstoties savulaik Aleksandra Vanaga ieteiktajā hidronīmu klasifikācijā primārajos un sekundārajos (atvasinātajos, salikteņos un saliktajos) nosaukumos, minēja gadījumus, kad atsevišķu vietvārdu daudzskaitlinieku klasificēšana ir problemātiska, jo tos iespējams traktēt gan kā primārus, gan sekundārus. **Anitas Paideres** pētījumā „Sufiksāli atvasinātu mikrotoponīmu motivētārvārdi kā iespējams vārddarināšanas līdzekļu produktivitātes noteikšanas avots“ vārddarināšanas līdzekļu produktivitātes noteikšana tika veikta, statistiskajā kopā izvēloties vienu pazīmi – atvasinājumu motivētārvārdu. Produktīvajam piedēklim *-en-* izveidotā biežuma histogramma rāda lielu skaitu motivētārvārdu, kuri fiksēti tikai vienā atvasinājumā, bet, pieaugot atvasināto nosaukumu skaitam, motivētārvārdu skaits pakāpeniski samazinās. RTU Liepājas akadēmijas pētnieču **Agritas Tauriņas**, **Tijas Ziriņas** un **Daces Markus** kopreferāts „Pedagogu darba izaicinājumi pirmsskolā, pārejot uz mācībām valsts valodā“ bija veltīts Latvijā aktuālam jautājumam – pārejai uz mācībām latviešu valodā mazākumtautību pārstāvjiem un dažādām problēmām, kas parādās šī procesa realizācijā, īpaši mazākumtautību bērniem iekļaujoties grupās, kur vairumā ir latviešu dzimtās valodas runātāji. Lietuviešu valodniece **Rima Bakšiene** (*Bakšienė*) referātā „Lietuvių bendrinės kalbos standarto zonos bieškait: Kauno rajono vietinių kalbinių variantų santykiai“ (Lietuviešu kopvalodas standarta zonas meklējumos: Kauņas rajona vietējo valodas variantu attiecības) pastāstīja par pētījumu, kurā mēģināts noteikt lietuviešu valodas areālu, kurā runātais valodas paveids būtu vistuvākais kopvalodai. Atšķirībā no tradicionālā viedokļa, ka par tādu uzskatāmas rietumaukštaišu izloksnes, mūsdienu situācijas izpēte rāda, ka vistuvāk kopvalodas standartam esošā valodas variantu zona atrodas Kauņas rajona rietumu daļā netālu no Kauņas pilsētas. Konferenci noslēdza LU profesores **Lidijas Leikumas** priekšlasījums „Par

kādu skaņu maiņas likumu Latgales latviešu valodā“, kurā referente aplūkoja, kā 19.–20. gs. gaitā atklāta un aprakstīta latgalisko izlokšņu pārskaņa *a : o*, kam būtiska nozīme arī latgaliešu rakstu valodas standarta normēšanā.

Spraigā un darbīgā gaisotnē noritējusi 59. Artura Ozola dienas konference parādīja, ka baltu valodu pētnieki Latvijā un Lietuvā ne tikai turpina tradicionālos pētījumus, bet iet arī jaunus ceļus, pievēršoties aktuālām tēmām, izmantojot jaunas metodes un datortehnoloģijas sniegtās iespējas.

Edmunds Trumpa
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvistikas un baltistikas nodaļa
Visvalža iela 4a, LV–1050 Rīga, Latvija
edmundas.trumpa@lu.lv

Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvistikas un baltistikas nodaļa
Visvalža iela 4a, LV–1050 Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2024

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)